

Araştırma Makalesi

**KUTALMIŞOĞLU SÜLEYMAN'IN SULTANLIK
MEVZUSU HAKKINDA YENİ BİR İDDİA**

Cem BOZ*

Öz: Anadolu Selçuklu Devleti'nin kuruluş süreci kapsamında üzerinde en fazla tartışılan hususlardan biri de Kutalmışoğlu Süleyman'ın sultanlığı mevzusudur. Mevzu süreçle ilgili tüm diğer tartışmalı hususların açıklığa kavuşturulması açısından da kritik bir önem arz etmektedir. Bu bağlamda, Bizanslı tarihçi N. Bryennios'un, N. Melissenos İsyanı'na ilişkin bir kayıt, Süleyman'ın bu unvanı en erken hangi tarihte ve ilk olarak nerede kullanmış olduğunu açıklığa kavuşturması açısından tarihi bir değer içermektedir. Bryennios'un bu kaydından hareket ederek kaleme alınan bu yazıda ise öncelikle, Süleyman'ın hiçbir vakit sultan unvanını kullanmadığına dair referans gösterilen kayıtlar irdelenerek tartışılmış, ardından Süleyman'ın en erken 1080 yılı sonlarından itibaren Eskişehir'de sultanlığını ilan ettiği iddiasında bulunulmuştur. Ayrıca, bu iddia doğrultusunda hem Anadolu Selçuklu Devleti'nin kuruluş süreci yeniden yorumlanmış, hem de Eskişehir kentinin bu süreçteki rolü tartışılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Kutalmışoğlu Süleyman, Sultanlık, Eskişehir, Kutalmışoğlu Mansur, Sultan Melikşah, Nikephoros Bryennios.

**A NEW CLAIM ON THE MATTER OF
QUTLUMUSH'S SON SULEIMAN'S SULTANATE**

Abstract: One of the most discussed issues within the scope of the establishment process of the Anatolian Seljuk State is the sultanate of Suleiman, the son of Qutlumush. The issue is also of critical importance in terms of clarifying all other controversial issues related to the process. In this context, a record of the Byzantine historian N. Bryennios regarding the N. Melissenos Revolt has historical value in terms of clarifying the earliest date and where Süleyman used this title. In this article, which was written based on this record of Bryennios, first of all, the records that referenced that Suleiman never used the title of sultan were examined and

* Araştırmacı, Dr, email: cemb2012@gmail.com, ORCID: 0000-0002-5061-732X

discussed, and then it was claimed that Suleiman declared his sultanate in Eskişehir since 1080. In addition, in line with this claim, the establishment process of the Anatolian Seljuk State was reinterpreted and the role of the city of Eskişehir in this process was discussed.

Key Words: Suleiman the Son of Qutlumush, sultanate, Eskişehir, Mansur the Son of Qutlumush, Sultan Melikshah, Nikephoros Bryennios.

Extended Abstract: The inadequacy of available information is the main reason why the establishment process of the Anatolian Seljuk State continues to be discussed. Moreover, the contradictions between some of the records in the referenced sources and the political and military actions of Suleiman, the son of Qutlumush have led to different interpretations of this process by historians.

The subject of the sultanate of Suleiman, the son of Qutlumush, which was re-examined in this article, has also been one of the most discussed issues within the scope of the establishment process of the Anatolian Seljuk State. While some historians have adopted the idea that Suleiman was subject to Sultan Melikshah, the ruler of the Great Seljuk State, and therefore did not use the title of sultan throughout his life, some historians defended the opposite opinion.

Historians in the first group generally used the attitude of Suleiman in the face of some events in took place 1075, 1078 and 1085 as evidence for their claims. On the other hand, although they give the impression that Suleiman was subject to Sultan Melikshah, it is still seen that these records are not sufficient to make such a claim. As a matter of fact, it is highly probable that Suleiman's attitude towards the events mentioned in these records is also related to other factors. Moreover, the fact that Suleiman took political actions contrary to his attitude, which is reflected in the records regarding these events, justifies the suspicion felt in this direction. Therefore, to say that Suleiman's attitude in the aforementioned records is directly related to his subordination to Sultan Melikşah would not fully reflect the truth. In this case, it can be said that his political activities are much more important than the aforementioned records in terms of clarification of the subject of the sultanate of Suleiman, the son of Qutlumush. As a matter of fact, Suleiman's deeds should also be evaluated as a reflection of his political aim. In this context, in the first part of the article, in which the issue of whether Suleiman, the son of Qutlumush was subject to Sultan Melikshah or not; it has been revealed that some records and reasons shown as evidence that he was subject to Sultan Melikshah

were not sufficient in terms of persuasion ability and it was concluded that Suleiman used the title of sultan.

The second part of the article includes the claims about when and where Suleiman started to use this title and how he got it. All these claims are based on a record of the Byzantine historian Bryennios about the Nikephoros Melissenos Revolt. The reason why this record has a historical value is that it reflects the earliest date that Qutlumush's son Suleiman began to be referred to with the title of sultan. For, until now, Anna Komnena's record of the Drakon Agreement in 1081 has been taken as a reference by historians as the beginning of Suleiman's sultanate. Whereas the record of Bryennios indicates that Suleiman began using this title at the earliest, from the end of 1080. In addition, it is clearly understood from this record that Suleiman used this title for the first time in Dorylaion (present-day city of Eskisehir).

The fact that Suleiman has three basic elements in the formation of a state with his declaration of sultanate also opens the door to the debate whether it means the establishment of the Anatolian Seljuk State. In addition, the understanding from the record of Bryennios that Suleiman declared his sultanate in Eskişehir brings with it another debate as to whether the Anatolian Seljuk State was founded in Eskişehir. As a matter of fact, the fact that Suleiman used Eskişehir both as a political and military center during the period until İznik became the Seljuk capital in 1081 naturally, necessitates an explanation regarding these issues. For this reason, the political status of the city of Eskişehir in the period until Suleiman's relocation to İznik is also discussed in the article.

Giriş

Kutalmışoğlu Süleyman'ın Sultan Melikşah'a Tabi Olduğunun Delili Olarak Gösterilen Kayıtların İrdelenmesi

Anadolu (Türkiye) Selçuklu Devleti'nin kuruluş süreci kapsamında üzerinde en fazla tartışılan hususlardan biri olan Kutalmışoğlu Süleyman'ın sultanlık mevzusu, bu sürecin tüm yönleri ile açıklığa kavuşturulması açısından da kritik bir önem arz etmektedir. Buna karşın, başvuru kaynaklardan yeterli derecede bilgi sağlanamaması, mevzunun halihazırda tartışılır olmasındaki başlıca etkendir. Tarihçilerin bir kısmı Süleyman'ın hiçbir vakit, sultan unvanını kullanmamış olduğu kanaatini taşırlarken, bazıları da bunun aksi yönünde bir fikri benimsemişlerdir. Kutalmışoğlu Süleyman'ın Sultan Melikşah'a tabi olup olmadığı meselesi ise konuya ilişkin yapılan değerlendirmelerin temelini oluşturmaktadır.

Kaynaklarda Kutalmışoğlu Süleyman'ın Sultan Melikşah'a tâbi olduğu izlenimini uyandıran bazı kayıtlar görölmektedir. Bununla birlikte,

Süleyman'ın tüm siyasi faaliyetlerini kapsayan tablonun bütününe bakıldığında, onun bu kayıtlarda bahsi geçen hadiseler karşısında sergilemiş olduğu tutumun başka etkenler ile de ilişkili olabileceği hususunda kuvvetli bir şüphe uyanmaktadır. Bu durum, Süleyman'ın Sultan Melikşah'a tâbi olduğuna dair referans alınan kayıtların aceleci bir yaklaşımla değerlendirilemeyeceği gerçeğini ortaya koymaktadır.

Kutalmışoğlu Süleyman'ın Sultan Melikşah'a tâbi olduğ u hususunda gösterilen delillerin bir kısmı, Suriyeli tarihçi Sıbt İbnü'l Cevzî'nin, Şöklı ile Atsız arasında 1075 yılında gerçekleş en Taberiyye Savaşı'na ilişkin kayıtlarına dayanmaktadır. Bu kayıtlarda Atsız'ın savaşı kazandığı ve ayrıca, Şöklı'nin safında kendisine karşı savaşmış olan Kutalmış'ın iki oğlunu da tutsak ettiği belirtilmiştir. Sıbt, Taberiyye Savaşı'yla ilgili bu kayıtlarının biraz sonrasında, Kutalmış'ın Anadolu'da bulunan bir diğer oğlunun (Süleyman) Büyük Selçuklulara tâbi durumdaki Haleb emirliğini kuşattığını ancak, Haleb Emiri'nin; "Ben, bu şehirde sultanın nâbiyim; sen, eğer sultana itaat ediyorsan o takdirde bizden, uzaklaş" demesinin ardından Haleb'ten ayrıldığı nı kaydetmiştir¹.

Süleyman'ın Haleb Emiri'nin sarf etmiş olduğ u bu sözlerin ardından kentten ayrılması ise, tarihçilerin bir kısmı tarafından onun Sultan Melikşah'a tâbi olduğ u şeklinde yorumlanmıştır. Oysa ki, bu hadiseyle ilgili yapılacak bir değerlendirmede dikkate alınması gereken öncelikli hususun olayın zamanlaması olduğ u görülmektedir. Bununla birlikte, Sıbt'ın kayıtlarından Süleyman'ın Haleb'i kuşatması hadisesinin, kardeşlerinin durumu ile mi alakalı olduğ u yoksa, Süleyman'ın bu durumdan bağımsız bir şekilde, eş zamanlı olarak mı Haleb'e yöneldiğine dair kesin bir sonuç çıkarmak kolay değildir. Diğer taraftan içlerinde Sıbt'ın bu kaydını Süleyman'ın Melikşah'a tâbi olduğ u yönünde yorumlayanlardan bazıları da dâhil olmak üzere, tarihçilerin birçoğu tarafından Süleyman'ın kardeşlerinin durumunu öğrenmesi sonrasında Haleb üzerine harekete geçtiği belirtilmiştir². Ayrıca, Süleyman'ın Haleb

¹Sıbt İbnü'l Cevzî, Şemsüddin Ebu'l Muzaffer Yusuf b. Kızıoğlu b. Abdullah, *Mir'âtü'z-Zamân fi Tevârihü'l-Âyân*, C. 19, thk. Muhammed Enes-Kâmil Muhammed, Dmaşık 1434/2013, s. 297-298; Trk. trc. Ali Sevim, *Mir'âtü'z-Zamân Fi Târihi'l-Âyân'da Selçuklular*, TTK Basımevi, Ankara 2011, s. 201-202. Ayrıca bkz. İbrahim Kafesoğlu, "Anadolu Selçuklu Devleti Hangi Tarihte Kuruldu", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi*, 10-11, (1981), s. 24/not 44.

²Ali Sevim-Erdoğan Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi*, TTK Basımevi, Ankara 1995, s. 421; Mehmet Şeker, "Süleyman Şah (I), Rukne'd-din Süleyman Şah b. Kutalmış (Ö.479/1086) -Anadolu (Türkiye) Selçuklu Devleti'nin Kurucusu ve İlk Sultanı (1075-1086)-", *Selçuklu Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, S. 1, 2016, s. 42; Ali Sevim, "Süleymanşah I", *DİA*, C. 38, İstanbul 2010, s. 104; Claude Cahen, *Türklerin Anadolu'ya*

Emirliği'nin Büyük Selçuklulara tâbi bir emirlik olduğunu bile bile kenti kuşatmış olması da yine, onun bu eyleminin kardeşlerinin durumuyla alakalı olabileceği ihtimalini kuvvetlendirmektedir. Dolayısıyla, Süleyman'ın Haleb Emiri'nin sözlerinin ardından kentten ayrılmasını, sadece onun Sultan Melikşah'a tâbi olmasıyla ilişkilendirmek ikna açısından yeterli değildir.

Bunun yanı sıra, Süleyman'ın Büyük Selçuklu hükümdarı tarafından cezalandırılma kaygısıyla Haleb'ten uzaklaşmış olması da ihtimal dahilindedir. Nitekim babası Kutalmış'ın hayatına Sultan Alp Arslan'ın emriyle son verildiği bilinmektedir.

Süleyman'ın Sultan Melikşah'a tâbi olduğu yönünde gösterilen delillerden bir diğeri de, onun Haleb'ten ayrılmasının ardından Atsız'a yazmış olduğu mektupla ilgilidir. Sıbt'ın kayıtlarında Süleyman'ın Atsız'a bir mektup yazarak, ondan kardeşlerini serbest bırakmasını talep ettiği ancak, Atsız'ın bu hususta Sultan Melikşah'ın kararını beklediğini bildirmesi üzerine, Süleyman'ın da başka hiçbir şey yapmadan Antakya'ya yöneldiği görülmektedir³. İşte, Süleyman'ın Atsız'ın bu cevabının ardından kardeşlerinin kurtarılması adına başka hiç bir girişimde bulunmaması doğal olarak, tarihçilerin bir kısmında onun Sultan Melikşah'a tâbi olduğu yönünde bir izlenim uyandırmıştır⁴. Diğer taraftan, Süleyman'ın kardeşlerinin akıbetinden duyduğu endişe nedeniyle Haleb'i kuşatmış olduğu düşünüldüğu vakit, onun Atsız'ın bu cevabı karşısındaki tutumunun daha çok, içinde bulunduğu o anki koşulların elverişsizliğinden kaynaklanmış olabileceği söylenebilir. Daha açık bir ifadeyle, askeri ve siyasi şartların kendi lehinde olmayışı, Süleyman'ı Atsız ile bir mücadeleye girmek hususunda çaresiz bırakmış olabilir.

Emir Porsuk'un 1078 yılında düzenlemiş olduğu Anadolu seferi de, sultanlık mevzusunda tarihçilerin dikkatini fazlasıyla celb etmiş hadiselerden bir diğeri'dir. Süleyman'ın Emir Porsuk'un İznik'i kuşattığı esnada abisi Mansur'un yanında bulunmayışı yahut Mansur'un ölümlü sonrasında Süleyman'ın Anadolu'da kalmaya devam etmesi, hadisenin tartışılmasına neden olan hususlardır. Aslında, hadisenin bu kadar

İlk Giriş (XI. Yüzyılın İkinci Yarısı), trc. Yaşar Yücel-Bahaeddin Yediyıldız, Ankara 1988, s. 30. Krş. Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, Turan Neşriyat Yurdu, İstanbul 1971, s. 48; Mehmet Altay Köymen, "Süleyman Şah Ve Anadolu Selçuklu Devleti'nin Kuruluşu", *Belleten*, S. 218, Ankara 1993, s. 74; Mükrimin Halil Yinanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1944, s. 88.

³ Sıbt İbnü'l-Cevzi, *a.g.e.*, C. 19, s. 298; *Trk. trc.*, s. 202.

⁴Kafesođlu, gös. yer; Köymen, *a.g.m.*, s. 74-75.

tartışılmasına kaynakların mevzuyla ilgili birbirleriyle çelişen kayıtlar içermiş olmaları yol açmaktadır.

Bununla birlikte Bizanslı tarihçi Zonaras'ın son derece dikkat çeken kaydının bu hadiseyle ilgili tartışılan hususların açıklığa kavuşturulması açısından büyük önem taşıdığı söylenebilir. Tarihçi ilgili kaydında; Anadolu'da Sultan Melikşah'ın akrabası olan *Koutloumus* isimindeki kişinin kendi hakkı olduğu iddiasıyla Melikşah'tan erki istediğini belirtmiş ve tam da ikisinin bu sebepten dolayı savaşa hazırlandıkları esnada Halife'nin evinden çıkması yasak olduğu halde töreyi çiğneyerek Sultan Melikşah ile görüşüğünü ve onu Koutloumus'un Anadolu'nun bir bölümünü işgal ederek, orada egemenlik sürmesi hususunda razı ettiğini bildirmiştir. Zonaras ayrıca, Halife'nin Sultan Melikşah'ı razı ettiği bu esnada Koutloumus'un da İznik'i ele geçirmek için hazırlık yapan taht iddiacısı Botaneiates'in yanında bulunduğunu ve ona askeri destek sağladığını belirtmektedir⁵.

Her ne kadar, Zonaras'ın Melikşah ile Koutloumus arasında bir savaş çıkacağı yönündeki ifadesi abartılı görünse de, onun Halife'nin durumu ve statüsüne ilişkin sözlerinin gerçeği yansıttığı görmezden gelinemez. Üstelik, Koutloumus'un Botaneiates'in İznik'i ele geçirmesine yardımcı bulunduğunu bildirmesi de hem tarihi gerçeklerle hem de kronoloji ile uygun düşmektedir.

Kaydın konumuz bağlamında dikkat çeken en önemli özelliği ise; Koutloumus ile Sultan Melikşah arasında bir gerginliğin yaşandığını ve bunun Koutloumus'un Anadolu'da kendi egemenliğini kurmak istemesinden kaynaklandığını belirtmesidir. Peki, Zonaras'ın *Koutloumus* ismiyle kastetmiş olduğu bu kişi gerçekte kimdir; Mansur mu yoksa, Süleyman mı? İşte, bu sorunun cevabı Emir Porsuk'un 1078 yılında düzenlemiş olduğu seferle ilgili kayıtlardadır. Nitekim Emir Porsuk'un bu seferinin, Botaneiates'in İznik'i ele geçirip, ardından Bizans tahtına çıkması sonrasında yani, Zonaras'ın bahsettiği üzere Halife'nin arabuluculuk teşebbüsünden sonra gerçekleştiği bilinmektedir. Gerek Ebu'l-Ferec, gerek Cennâbî'nin kayıtları bu kişinin Kutalmışoğlu Mansur'dan başkası olmadığını ortaya koymaktadır. Nitekim Ebu'l-Ferec'in Sultan Melikşah'ın Emir Porsuk'u sırf Mansur'u yakalaması için Anadolu'ya gönderdiğini açıkça bildirmesi ve yine, Porsuk'un Katlamış'ı hile ile öldürdüğünü kaydetmiş olması da, Zonaras'ın kaydında Halife'nin Sultan Melikşah ile aralarında uzlaşa sağlamak istediği kişinin Mansur olduğunu bizlere

⁵ Ioannes Zonaras, *Tarihlerin Özeti (Kitap XVII-XVIII)*, trc. Bilge Umar, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2008, s. 150-151.

göstermektedir⁶. Aynı şekilde Cenâbî'nin kayıtlarında da Sultan Melikşah'ın hedefindeki kişinin Mansur olduğu bariz bir şekilde görülebilmektedir. Buna göre Cennâbî, Anadolu'ya yönelen Mansur'un buradaki şehirleri fethetmesinin ardından, Sultan Melikşah'ın Mansur'dan hâkimiyeti altındaki yerler için vergi istediğini ve bu vergilerin tahsili içinde Emir Porsuk'u görevlendirdiğini belirtmektedir⁷.

Cenabi'nin Emir Porsuk'un Mansur'dan vergi tahsil etmek için İznik'e geldiği yönündeki kaydının gerçeği yansıtıp yansıtmadığı tartışılır olsa dahi, her iki kayıttan da Mansur'un Anadolu'da bağımsız bir şekilde hüküm sürmek istediği ve Sultan Melikşah'ın da bu durumdan rahatsızlık duyduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca, Zonaras'ın Sultan Melikşah ile Halife arasında geçen görüşmeye ilişkin kaydında Halife'nin Melikşah'ı ikna etmiş olduğu hususun da kesinlikle, Mansur'a bir sultanlık tevcihi manasını içermediği ortadadır. Her üç kayıta, Kutalmışoğlu Mansur'un başta Yabgulular olmak üzere Anadolu'daki Türkmenlerin büyük bir bölümüne liderlik yapmış olduğuna ve bu nedenle de Sultan Melikşah'ın asıl hedefindeki kişinin o olduğuna işaret etmektedir.

Şimdi, asıl üzerinde durduğumuz hususa gelecek olursak, Emir Porsuk'un Mansur için Anadolu'ya geldiği düşünüldüğü vakit, Süleyman'ın bu esnada abisinin yanında bulunmayışı bazı tarihçiler tarafından doğal olarak, bu ikisi arasında bir iktidar çekişmesinin yaşandığı, hatta Emir Porsuk'un Anadolu'ya gönderilmesinde Süleyman'ında rolünün bulunduğu yönünde yorumlanmış ve bu durum, Süleyman'ın Sultan Melikşah'a bağlı olduğunun delillerinden biri olarak gösterilmiştir. Üstelik, Mansur'un ölümü sonrasında Melikşah'ın Anadolu'daki yerleri Süleyman'a bıraktığını ve onu Anadolu'ya melik olarak tayin ettiğini bildiren kayıtlar da bu fikri destekler niteliktedir. Diğer taraftan, Ebu'l-Ferec'in Katlamış (Mansur)'ın ölümü sonrasında adamlarının Süleyman'a bağlandıklarını belirten kaydı, yine bu hususların yorumlanmasında da aceleci olunmaması gerektiğini ortaya koymaktadır⁸. Zira, Süleyman'ın abisinin ölümünde bir rolü bulunuyor idiyse, Mansur'un ölümü sonrasında adamlarının Süleyman'a karşı sempati beslemeleri ihtimalinin de düşük olduğu söylenebilir. Yine, Cennâbî'nin kayıtları da Mansur'un ölümü sonrasında adamlarının Süleyman'a iltihak ettiğine işaret etmektedir⁹. Bu durumda Süleyman'ın

⁶ Gregory Abû'l-Farac (Bar Habraeus), *Abû'l-Farac Tarihi*, c. I, çev. Ömer Rıza Doğrul, TTK Yayınları, Ankara 1945, s. 328-329.

⁷ Muharrem Kesik, "Cenâbî'ye Göre Türkiye Selçukluları", *Tarih Dergisi*, S. 36 (2000), s. 229.

⁸ Abû'l Farac, *a.g.e.*, C. I, s. 329.

⁹ Kesik, *a.g.m.*, s. 229.

abisi Mansur'un yanında bulunmayışının, başka sebepleri olabileceği düşüncesi akla gelmektedir. Örneğin, iki kardeşin bir arada bulunmayışı, onların Anadolu'daki siyasi gayelerini devam ettirebilmek adına Emir Porsuk'un seferi öncesinde belirlemiş oldukları bir strateji olabilir. Üstelik, Süleyman'ın Taberiyye Savaşı sonrasında kardeşlerinin tutsak alınmasına tepki olarak Haleb'i kuşatması ve yine, bu doğrultuda Atsız'a bir mektup yazmış olması da, onun kardeşlik bağlarının ne derece kuvvetli olduğunun göstergesi olarak yorumlanabilir. Aynı şekilde, Mansur'un ölümü sonrasında Sultan Melikşah'ın Rum beldelerini Süleyman'a bıraktığı yönünde görülen kayıtların da yine Mansur tehdidini bertaraf eden Sultan Melikşah'ın Süleyman'ı kendisine yakınlaştırmak gayesini taşıyan bir strateji ile alakalı olduğu düşünülebilir.

Kaynakların birçoğunda Süleyman'dan melik yahut emir sıfatlarıyla bahsedildiğinin görülmesi de yine, bazı tarihçiler tarafından Süleyman'ın Sultan Melikşah'a tabi kaldığının ve hiçbir vakit sultan unvanını taşımadığının delili olarak kabul görmüştür¹⁰. Hatta, Drakon Anlaşması'yla ilgili kayıtların da Süleyman'dan sultan unvanıyla bahseden Anna Komnena'nın, Süleyman'ın ölümü sonrasında ondan Emir Süleyman tabiriyle bahsetmiş olması da, bu görüşü benimseyenler tarafından bir

¹⁰ Sadruddin Ebu'l-Hasan Ali İbn Nâsir İbn Ali el-Hüseyinî, *Ahbârü'd-Devleti's-Selçukiyye*, Çev. Necati Lugal, 2. Baskı, TTK Yayınları., Ankara 1999, s. 49; *Urfalı Mateos Vekayî-nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*, 4. Basım, Çeviren: Hrant D. Andreasyan, TTK Basımevi, Ankara 2019, s. 161, 169; Ebû Bekr b. Abdillâh b. Aybek ed-Devâdârî, *Kenzü'd-Dürrer ve Cami'ül Gurer*, C. 6, Tahkik: Selahaddin el-Müneccid, Kahire 1380/1961, s. 410; Kesik, a.g.m., s. 230-232. Yinanç ile Köymen Abbasi halifesinin Süleyman'a sultanlık tevcihinde bulunduğunu kabul etmekle birlikte, bu hadisenin Mansur'un ölümü sonrasında gerçekleştiğini ancak, yine de bu unvanın Büyük Selçuklu yönetiminde bir meliklik rütbesi şeklinde kabul gördüğünü ifade etmişlerdir bkz. Yinanç, a.g.e., s.105-106; Köymen, a.g.m., s.77. Kafesoğlu ise; Halife'nin yetkilerinin Büyük Selçuklu Devleti'nin kuruluşunun ilk safhalarında dahi kısıtlanmış olduğunu belirterek, Sultan Melikşah'ın saltanatı döneminde Abbasi halifesinin bu şekilde bir tevcihte bulunmasının mümkün olamayacağını ifade etmiştir. Kafesoğlu'na göre Abbasi halifesinin sultanlık tevcihinde yahut tasdikinde bulunduğu asıl kişi, Süleyman'ın oğlu I. Kılıç Arslan olup, Süryani Mihail şahısları ve hadiseleri birbiri ile karıştırmıştır bkz. Kafesoğlu, a.g.m., s. 25-26. Osman Turan ise Süryani Mihail'in Halife'nin Süleyman'a sultanlık tevcihinde bulunduğu yönündeki kaydının gerçeği yansıttığını ancak, bu unvanın Sultan Melikşah tarafından hiçbir surette tasdik edilmediğini belirterek, böyle bir tasdik in en erken, Sultan Sencer'in "En büyük sultan" (Sultan'ül 'azam) unvanını kendisine tahsis eylediği zaman gerçekleşmiş olabileceğinin altını çizmiştir bkz. Turan, a.g.e., s. 63. Laurent ise Süleyman'ın Abbasi halifesinden izin almadan bu unvanı kullanmış olduğunu beyan etmiştir bkz. J. Laurent, "Rum (Anadolu) Sultanlığının Menşei ve Bizans", trc. Yaşar Yücel, *Belleten*, LII/202, (1988), s. 226. Ayrıca bkz. Abdülkerim Özyayın, "Melikşah", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, XXIX, İstanbul 2004, s. 55; Sevim, a.g.m., s. 104.

referans olarak kullanılmıştır¹¹. Bu hususla ilgili üzerinde en fazla tartışılan kaydın ise, Süryani Mihail'e ait olduğu görölmektedir. Buna göre Malazgirt Savaşı sonrasında bizzat, Sultan Alp Arslan tarafından fetihlerde bulunmak gayesiyle Anadolu'ya gönderilen Kutalmışoğlu Süleyman, İznik ile İzmit şehirlerini fethetmiş ve bunun ardından Abbasi halifesi de ona sultanlık tevcihinde bulunmuştur. Mihail bu kaydın sonunda sarf etmiş olduğu; "Böylelikle, Türklerin, biri Horasanda, diğeri de Roma ülkesinde olmak üzere, Margiane'in dışında iki hükümdarı mevcut bulunuyordu" şeklindeki sözlerle de adeta, Süleyman'ın sultanlığına vurgu yapmıştır¹².

Her ne kadar, Mihail'in Süleyman'ın Sultan Alp Arslan tarafından Anadolu'ya gönderildiğine dair vermiş olduğu bilgi tarihi gerçekler ile bağdaşmasa da yukarıda Zonaras'ın Halife'nin kasten teamüllerin dışına çıkıp, Melikşah ile Mansur arasında bir uzlaşma sağlama girişiminde bulunduğuna yönelik kaydı, Halife'nin Süleyman ile ilgili bu hususta da bir rol üstlenmiş olabileceği düşüncesini akla getirmektedir. Ayrıca, Bizans kroniklerinden Süleyman'ın İznik'e ancak 1081 yılında hâkim olduğunun anlaşılması, Halife'nin bu tevcihinin 1081 yılı veya sonrasında gerçekleştiğini ortaya koymaktadır¹³. Süleyman'ın 1082 yılında Tarsus'u

¹¹Anna Kommena, *Alexiad*, çev. Bilge Umar, İnkilap Kitabevi, İstanbul 1996, s.124-126. Krş. A.g.e., s. 196-197. Ayrıca bk. Kafesoğlu, a.g.m., s. 20-21.

¹²*Suryani Patrik Mihailin Vakainamesi*, çev. Hrant D. Andreasyan, İkinci Kısım (1042-1195), TTK Kütüphanesi T/0044-2 numaralı yayımlanmamış neşir, Ankara 1944, s. 29-30.

¹³Tarihçi Bryennios 1078 yılında taht iddiasında bulunan Botaneiates'in 300 kadar kişi ile Frigya'dan İznik'e doğru harekete geçtiğini ve İznik önlerine gelindiğinde, İmparator VII. Mikhail ile ittifak halinde bulunan Süleyman'ın adamları tarafından sıkıştırıldığını belirtmiş ancak, bu esnada yanında bulunan Erbasan (Sultan Alp Arslan'ın eniştesi)'in aracılığı sayesinde Botaneiates'in Türklerle anlaşma yaparak, İznik'e girebildiğini ve şehirdeki Rumlar tarafından da sevinçle karşılandığını ifade etmiştir bk. Nikephoros Bryennios, *Tarihin Özü (Anadolu'da ve Rumeli'nde 1070-1079 Döneminin Tarihi)*, trc. Bilge Umar, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2008, s. 133-136. Attaleiates ise, İmparator VII. Mikhail'in asi Botaneiates'e karşı şehir savunmaları için İznik'e yolladığı ücretli askerlerin kendilerine verilen görevi üç gün önce terk ederek o esnada, Kütahya'ya gelmiş olan Botaneiates'in saflarına katıldıklarını kaydetmiştir bk. Mikhael Attaleiates, *Tarih*, trc. Bilge Umar, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2008, s. 261-262. Son olarak Zonaras, İznik kalesindeki koruyucu birliğin kendi isteğiyle, Botaneiates'e teslim olduğunu bildirmiştir bk. Zonaras, *a.g.e.*, s. 151. Tüm bu kayıtlar İznik'in bu yılda hala Bizans hakimiyetinde bulunduğunu ve kentte bir Bizans garnizonun mevcut olduğunu açıkça, ortaya koymaktadır. Diğer taraftan, Botaneiates'in Bizans tahtına geçmesinin ardından, bir diğer taht iddialısı Bryennios'a karşı Kutalmış oğullarından yardım talep etmesi ve Mansur ile Süleyman'ında bu esnada İznik'te bulduklarının görülmesi açıkça, kentnin bu yılda Kutalmışoğullarının hakimiyetine girmiş olduğu izlenimini uyandırmıştır bkz. Bryennios, *a.g.e.*, s. 147-148. Eğer, Botaneiates'in İznik'e hakim olması öncesinde ve sonrasında Kutalmışoğulları ile yapmış olduğu ittifak anlaşması, İznik'in yardımları karşılığında Kutalmış oğullarına bırakılması koşulunu içeriyor idiyse bu durumda, Botaneiates'in Bizans tahtına çıkmak

fethi sonrasında Şii dünya ile iletişim kurmuş olması da Mihail'in aktardığı üzere Halife'nin Süleyman'a bu yıl içerisinde bir sultanlık tevcihinde bulunmuş olması ihtimalini kuvvetlendirmektedir¹⁴.

Süleyman'ın Büyük Selçuklu sultanına tâbi olduğuna dair gösterilen delillerden en açık ve kuvvetli olanı ise şüphesiz, Sıbt'ın Süleyman'ın 1085 yılında Antakya kentini fethetmesi hadisesiyle ilgili kayıdır. Bu kayıta; Süleyman'ın Bizans hâkimiyetindeki Antakya'yı fethetmesinin ardından, Büyük Selçuklulara tâbi olan Musul Hâkimi Şerefüddeve Müslim'in Süleyman'a mektup yazarak, ondan her yıl Sultan adına Antakya'dan alınan haracın artık, kendisine verilmesini talep ettiği ve Süleyman'ında buna karşın;

*"Ben bilâkis sultana itaat ile buyruğunu dinlerim; ayrıca da Antakya'nın fethini ve Devlet Hazinesi'ne para göndermem hususunu sultana yazıp haber gönderdim. Ancak daha önceki Antakya hâkiminden cizye olarak para almıyordu; halbuki biz, Müslümanız ve sultanın ordusuna mensubuz"*¹⁵

üzere İznik'ten ayrılmasının ardından, kentin Kutalmış oğullarının hakimiyetine girdiğini söylemek yanlış sayılmaz. Aksi takdirde, yani; anlaşmada böyle bir hüküm bulunmamasına karşın, Mansur ile Süleyman'ın Botaneiates'in İznik'ten ayrılması sonrasında kenti ele geçirmiş olmaları ihtimali, Botaneiates'in imparator olması sonrasında da Kutalmışoğulları ile öncesinde kurduğu ittifakı devam ettirmiş olması nedeniyle zayıftır. Zaten, tarihçi Bryennios'un Melissenos İsyarı'yla ilgili kayıtlarında Süleyman ile ittifak halindeki Melissenos'un çok sayıda askerle İznik'e indiğini ve oradan Rumların hükümdarlık ülkesini yönettiğini bildirmesi de, Kutalmış oğullarının 1078 yılında İznik'i sahip oldukları yönünde bir ihtimali ortadan kaldırmaktadır bkz. Bryennios, *a.g.e.*, s. 173-174. Aksi düşünüldüğünde yani; Süleyman'ın 1078 yılında İznik'e hakim bulunduğu varsayıldığında, onun İznik gibi siyasi prestiji yüksek bir kenti 1080 yılında anlaşma gereği Melissenos'a bırakmasının, kendisi açısından çok ta, avantajlı bir durum olmayacağı söylenebilir.

¹⁴ Sıbt'ın kayıtlarında Süleyman'ın 1082 yılında Tarsus'u fethetmesinin ardından Şii Trablusşam Hakimi'ne haber göndererek, kendisinden bir kadı ile hatip istediği belirtilmiştir bkz. Sıbt İbnü'l-Cevzi, *a.g.e.*, C. 19, s. 368; *Trk. trc.*, s. 249. Kafesoğlu ise Süleyman'ın Tarsus'taki Şii tebaasının ihtiyaçlarının karşılanması adına böyle bir girişimde bulunduğunu ifade etmiştir bkz. Kafesoğlu, *a.g.m.*, s. 27. Buna karşın, olayın zamanlaması manidar olduğundan, Süleyman'ın siyasi bir gaye ile böyle bir teşebbüste bulunmuş olması ihtimalinin çok daha yüksek olduğu söylenebilir. Nitekim Yınanç, Süleyman'ın bu girişiminin onun artık, tamamıyla bağımsız olmak istediği ihtimalini ortaya koyduğunu belirtirken, M. Şeker de bu durumun Süleyman'ın Melikşah'a karşı yeni bir politika geliştirmek istediğine işaret ettiğinin altını çizmiştir bkz. Yınanç, *a.g.e.*, s. 116, not 2; Şeker, *a.g.m.*, s. 47.

¹⁵ Sıbt İbnü'l-Cevzi, *a.g.e.*, C. 19, s. 384; *Mir'âtü'z-Zamân (Trk. Trc.)*, s. 262. Ayrıca bkz. Kenâlüddin İbnü'l Adım, *Zübdetü'l-Haleb Min Târîhi Haleb'de Selçuklular*, trc. Ali Sevim, TTK Basımevi, Ankara 2014, s. 54-55; İzzeddin Ali b. Muhammed b. el-Esir, *el-Kâmil fi't-Târih*, C. 8, Darü'l-Kütübi'l İlmiyye, Beyrut 1407/1987, s. 435-436; Kerimüddin Mahmüd-

şeklinde bir yanıt verdiği belirtilmiştir.

Bu kayıt Süleyman'ın bizzat, kendi ağzından Sultan Melikşah'a tâbi olduğunu ortaya koymakla birlikte, onun Sultan Melikşah'ı rahatsız edeceğini bile bile doğu yönünde genişlemeye dayalı bir siyaset izlemeye devam etmiş olması da açıkça, onun bu kayıta aktarılan sözlerinin politik bir tutum çerçevesinde mi sarf edilmiş olunduğu hususunda şüphe uyandırmaktadır. Nitekim Osman Turan, Süleyman'ın Antakya'nın fethini Sultan Melikşah'a bildirmiş olmasının aslında, ikisi arasındaki ilişkilerin iyi olduğu şeklinde yorumlanamayacağını zira, bunun o esnadaki dini duyguların ve siyasi şartların gereği olarak geliştini ifade etmiştir. Turan'a göre; Süleyman'ın Antakya'nın fethiyle uğraştığı sıralarda, Sultan Melikşah da kendisine bağlı Diyarbakır ile Musul emirliklerinin Büyük Selçuklular aleyhinde bir siyaset izlemeye başlamaları üzerine, bir yandan Diyarbakır üzerine ordu sevk etmiş, diğer taraftan bizzat kendisi Musul üzerine harekete geçmek üzere hazırlıklara başlamıştır. Bununla birlikte, kardeşi Tekiş'in bu esnada Horasan'da isyan etmesi nedeniyle, Musul ile Haleb'i Müslim'e bırakan Sultan Melikşah yine, Süleyman'a karşı da aynı derecede hassas ve yumuşak bir tavır sergilemek zorunda kalmıştır¹⁶.

Yine, bazı kaynaklarda Süleyman'ın 1086 yılında Tutuş ile yaptığı mücadele sonrasında hayatını kaybetmesinin ardından, Sultan Melikşah'ın Süleyman'ın ölümünden duyduğu üzüntü dolayısıyla kardeşi Tutuş'a öfkelenildiğini belirten kayıtların görülmesi de, Süleyman ile Melikşah arasındaki yakınlığın bir işareti olarak değerlendirilmiştir¹⁷. Bu durumda doğal olarak akla şu sorular gelmektedir. Peki, neden Sultan Melikşah bu savaşı'n ardından Süleyman'ın çocuklarını da yanında götürerek, yaşamını yitirdiği 1092 yılına dek tutsak etmiştir? Eğer, Süleyman kendisine tâbi idiyse, Sultan Melikşah Süleyman'ın çocuklarından birisini yine, kendisine tâbi bir melik olması koşuluyla Anadolu'ya gönderemez miydi? Üstelik, Süleyman'ın çocuklarını yanında götürmesinin yanı sıra, Melikşah'ın Emir Porsuk'u da büyük bir kuvvetle İznik'e sevk etmiş olması ve yine, Süleyman'ın İznik'te vekili olarak bıraktığı Ebu'l-Kasım'ın da Emir

i Aksarayî, *Müsâmeretü'l Ahbâr*, trc. Mürsel Öztürk, TTK Basımevi, Ankara 2000, s. 14-15.

¹⁶ Turan, *a.g.e.*, s. 73. Krş. Kafeoğlu, *a.g.m.*, s. 24, not 1; Yinanç, *a.g.e.*, s. 116, not 2; Mehmet Ersan-Mustafa Alican, *Türkiye Selçukluları (Osmanlı'dan Önce Onlar Vardı)*, 4. Baskı, Timaş Yayınları, İstanbul 2020, s. 42.

¹⁷ Aksarayî, *a.g.e.*, s. 15; Muhammed b. Hâvendşâh b. Mahmud Mîrhând, *Ravzatü's-Safâ fi Sîreti'l-Enbiyâ ve'l-Mülük ve'l-Hulefâ*, Çeviren: Erkan Göksu, TTK Basımevi, Ankara 2018, s. 268. İbnü'l Adîm'in kayıtlarında Süleyman'ın ölümünden dolayı üzüntü duyan kişinin Tutuş olduğu görülmektedir bkz. İbnü'l Adîm, *a.g.e.*, s. 59. Ayrıca bkz. Abdülkerim Özaydın, "Tutuş", *DİA*, XLI, İstanbul 2012, s. 447.

Porsuk'a karşı direnmesi açıkça, Sıbt'ın yukarıda Antakya'nın fethiyle ilgili kaydında görülen Süleyman ile Melikşah arasındaki yakınlığın, Turan'ın da yorumladığı üzere o anki politik denge hesaplarının icabı olarak geliştiği düşüncesini kuvvetlendirmektedir. Kafesoğlu ise Süleyman'ın ölümü sonrasında oğullarının merkeze alınmalarını, Sultan Melikşah'ın bu aileye karşı olumsuz hisler taşımadığının bir göstergesi olarak yorumlamıştır¹⁸. Yine, Melikşah'ın Ebu'l-Kasım üzerine ordular sevk etmesi de Kafesoğlu'na göre; onun Bizans ile işbirliği içinde olmasından kaynaklanmıştır. Üstelik, Sultan Melikşah bunu Süleyman'ın İran'da gözetimde tutulan oğlu Kılıç Arslan'ın istikbali için yapmıştır¹⁹. Oysa ki, Sultan Melikşah bunu yapmak yerine, biraz evvelde değinildiği üzere Kılıç Arslan'ı tahta çıkması maksadıyla Anadolu'ya gönderebilirdi. Ayrıca, Bizans kaynaklarında Ebu'l-Kasım'ın Süleyman'ın ölümü sonrasında 1081 yılındaki Drakon Anlaşması'nı çiğneyerek Bizans'a yönelik saldırgan bir siyaset yürüttüğü, hatta bu doğrultuda bir donanma dahi kurduğu açıkça görülmektedir²⁰. Doğrusu, Kafesoğlu'nun bu sorular karşısında vermiş olduğu iyimser yanıtların dönemin siyasi gerçekliğine uygun düştüğünü söyleyebilmek güçtür. Nitekim iki aile arasında tâ ki, Arslan Yabgu döneminden beri süregelen husumet göz önünde bulundurulursa, Sultan Melikşah'ın Kutalmış oğullarının her geçen gün daha güçlü bir hale gelmelerinden memnun kalacağını düşünmek ihtimallerin ötesine geçmek şeklinde değerlendirilebilir.

Dönem kaynaklarında Süleyman'ın kendi adına hutbe okutup, sikke kestirdiğine dair herhangi bir kayda rastlanılmaması da yine, Süleyman'ın Sultan Melikşah'a tâbi olduğuuna dair ileri sürülen önemli gerekçelerden bir diğeri²¹. Şu ana dek, Anadolu Selçuklu hükümdarlarına ait bulunan ilk sikkenin Sultan I. Mesud dönemine ait olduğu bilinmektedir. Diğer taraftan bu durum her ne kadar Süleyman'ın Sultan Melikşah'a tâbi olmasıyla ilişkilendirilebilse de, yine ilk Anadolu Selçuklu sultanları zamanında Bizans ve diğer İslâm devletlerine ait paraların tedavülde olması ile de ilişkilendirilebilir. Üstelik, Süleyman'ın sultan unvanını kullandığı düşünöldüğü vakit, o zaman bu durum hakkında yapılacak en geçerli izâh, Bizans ve İslâm devletlerine ait paraların tedavülde olması şeklindedir. Ayrıca gerek Kutalmışoğlu Süleyman'ın gerek oğlu I. Kılıç Arslan'ın Büyük Selçuklu ordularıyla yapılan savaşlar neticesinde hayatlarını

¹⁸ Kafesoğlu, a.g.m., s. 23, not. 42.

¹⁹ Göş. yer.

²⁰ Anna Komnena, *a.g.e.*, s. 197-199.

²¹ Sevim, a.g.m., s. 104; Yinanç, *a.g.e.*, s. 116, not 2.

kaybetmiş oldukları göz önünde bulundurulursa, onların bağımsızlıkları konusunda ne derece arzu ve hassasiyete sahip kişiler oldukları da açıkça ortadadır²².

Kutalmışoğlu Süleyman'ın Eskişehir'de Sultanlığını İlan Etmesi ve Kentin Bu Süreçteki Rolü

Konuyu temellendirmek maksadıyla buraya kadar yapılan irdelenmede, Kutalmışoğlu Süleyman'ın Sultan Melikşah'a tâbi olduğuna dair sunulan gerekçelerin ikna kabiliyeti açısından yeterli olmadıkları görüldüğünden, Süleyman'ın sultan unvanını kullanmış olduğu kanaati daha ağır basmaktadır. Nitekim Bizanslı tarihçi Bryennios'un Nikephoros Melissenos İsyanı'yla ilgili kayıtları da bu düşüncüyü destekler niteliktedir. Tarihçi; İmparator Botaneiates'in İznik'i kendisine merkez yapmış olan ve Kutalmış oğullarıyla da ittifak halinde bulunan asi Nikephoros Melissenos üzerine Hadım Ioannes komutasında bir ordu yolladığını ve bu ordunun Basileia ismiyle bilinen bir kalenin bulunduğu mevkiye geldiği vakit, Hadım Ioannes'in izlenecek stratejiyle ilgili diğer subaylarla istişarede bulunduğunu ve neticede iki seçenek üzerinde durulduğunu belirtmiştir. Buna göre seçeneklerden biri; Melissenos üzerine giderek İznik'i kuşatmak, diğeri ise; Dorylaion (Eskişehir)'a giderek, burada bulunan Sultan ile savaşmaktır²³.

Bu kaydın tarihi kıymeti ise; Bilge Umar'ın da altını çizdiği üzere Bizans kroniklerinde Kutalmışoğlu Süleyman'dan sultan unvanı ile bahsolunan en erken tarihi yansımasıdır. Bugüne dek, tarihçiler genellikle, Anna Komnena'nın 1081 yılındaki Drakon Anlaşması'yla ilgili kaydını Süleyman'dan sultan unvanı ile bahsolunan ilk kayıt olarak referans almışlardır²⁴. Hadım Ioannes'in düzenlemiş olduğu 1081 yılındaki bu sefer ise, Drakon Anlaşması'ndan daha önce yani, Bizans tahtında henüz, Botaneiates'in bulunduğu esnada gerçekleşmiştir. Bu durum Kutalmışoğlu Süleyman'ın henüz, İznik'in Selçuklu payitahtı olmasından da önce; Eskişehir'de iken sultan unvanıyla anılır olduğunu açık bir şekilde sergilemektedir. Nitekim daha önce de belirtildiği üzere, Bizans

²² Oğuz Tekin, "Sikke", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. XXXVII, İstanbul 2009, s. 182; Yaşar Bedirhan, "Türkiye Selçukluları'nda Para Ve Devletin Para Politikası", *Tarih Okulu Dergisi*, XIX, (2014), s. 308-309; Turan, *a.g.e.*, s. 217-218.

²³ Nicephorus Bryennius, *Commentari*, ed. August Meineke, Impensis ed. Weberi, Bonn 1836, p. 160; Bryennios, *Trk. Tre.*, s. 174-176.

²⁴ Anna Komnena, *a.g.e.*, s. 124, 126.

kroniklerinde Türklerin 1081 yılına dek İznik kentini ele geçirdiklerine dair herhangi bir kayda rastlanılmamaktadır²⁵.

Peki, Süleyman'ın 1081 yılındaki bu olayın daha öncesinde sultanlığını ilan etmiş olması ihtimali var mıdır? Bu soruya yanıt olarak en erken, 1078 yılı gösterilebilir. Melik Mansur'un 1078 yılında Emir Porsuk tarafından öldürülmesinin ardından, Süleyman'ın da Sultan Melikşah'a tepki olarak sultanlığını ilan etmiş olduğu düşünülebilir. Bundan daha erken bir tarih ise çok da, ihtimal dahilinde gözüküyor. Dolayısıyla, Süleyman'ın abisi Mansur'un hayatını kaybettiği 1078 yılı ile Hadım İoannes'in sefere çıktığı 1081 yılına kadar olan zaman aralığında sultanlığını ilan etmiş olduğu anlaşılmaktadır. Bununla birlikte, Bizans kroniklerinde bu yıllar arasında Süleyman'dan daha çok, Anadolu'daki Türklerin başı ve yine, Büyük Selçuklularla ilişkilendirilerek, bir İran/Pers soylusu gibi sıfatlarla zikrolunduğu görüldüğünden, bu durumda onun sultanlığını ilan etmesi hadisesinin de en erken, 1081 yılında Eskişehir'de gerçekleştiğini söylemek daha isabetli olur²⁶. Üstelik, yukarıda da belirtildiği üzere; onun 1082 yılında Tarsus'u fethetmesi sonrasında Şii dünya ile temasa geçmesinin, sultanlığının tanınmasıyla ilişkili olması ihtimali de bu anlamda kronolojiye uygun düşmektedir²⁷.

Tarihçilerin Sultan Melikşah'ın hiçbir surette Süleyman'a sultanlık tevcihinde bulunmayacağı yahut onun bu unvanı taşıması durumunda bunu tasdik etmeyeceği hususunda hemfikir oldukları görülmektedir²⁸. Bu da açıkça, Süleyman'ın ya kendi iradesiyle sultanlığını ilan ettiğini yahut etrafındaki Yabgulu Türkmenlerince sultan unvanıyla anılmaya başlandığını ve kendisinin de bu unvanı kullanmakta bir sakınca duymadığı ihtimallerini ortaya koymaktadır. Süleyman'ın kendi iradesiyle sultanlığını ilan etmiş olması ihtimali hukuki bakımdan değerlendirilecek olunursa; her şeyden önce, onun kan bağı itibarıyla Büyük Selçuklu Devleti tahtında bile hak iddia edebileceği hatırlandığı vakit, sultanlığını ilan etmesinde siyasi meşruiyet anlamında bir sakınca olmadığı söylenebilir. Nitekim Turan ve hatta Süleyman'ın Sultan Melikşah'a tabi olduğu görüşünde olan Kafesoğlu dahi, Süleyman'ın sultanlık davasında bulunmasının meşru olabileceği yönünde kanaatlerini belirtmişlerdir. Bununla ilgili olarak Turan; "Süleyman'ın kazandığı kudret ve Selçuk

²⁵ bkz. not 13.

²⁶ Attaleiates, *a.g.e.*, s. 262-263; Bryennios, *Trk. Trc.*, s. 134, 147-148; Zonaras, *a.g.e.*, s. 150.

²⁷ Turan, *a.g.e.*, s. 63-64; Yinanç, *a.g.e.*, s. 116, not 2; Şeker, *a.g.m.*, s. 47. Krş. Kafesoğlu, *a.g.m.*, s. 27.

²⁸ Yinanç, *a.g.e.*, s. 105-106; Turan, *a.g.e.*, s. 63; Cahen, *a.g.e.*, s. 38.

soyundan gelmesi, tasdik veya tevcih edilsin veya edilmesin, kendisini sultan ilân etmesi için kâfi idi..."²⁹ sözlerini sarf ederken, Kafesoğlu da;

"sultanlığın başkasına tevcih edilecek veya bir başka kişinin tasvibi ile tâyin yapılacak bir makam veya rütbe olmadığı da âşikârdır. Siyasî, idarî, hukukî bakımlardan tamamen müstakil bir devletin temsilcisi olan şahıs, Sultan unvanını kendisi alır, ilân eder civar hükümetlere kabul ettirir"³⁰

şeklinde ifadelerde bulunmuştur.

Kutalmışoğlu Süleyman'ın Eskişehir'de sultanlığını ilan etmesi aynı zamanda kentin, İznik'in Selçuklu payitahtı olmasına değin geçen sürede Süleyman'ın askeri ve siyasi merkezi olduğu gerçeğini de bizlere göstermektedir. Diğer taraftan onun sultanlığını ilan etmesiyle birlikte Eskişehir kentinin siyasi statüsünün ne olduğu sorusuna da bir cevap verilmelidir. 1075 yılından itibaren Kutalmış oğulları tarafından askeri merkez(karargâh) olarak kullanıldığı açıkça anlaşılan kentin, Süleyman'ın sultanlığını ilan etmesinin ardından, onun 1081 yılında İznik'e yerleşmesine kadar geçen sürede bir başkent statüsüne sahip olduğu söylenebilir mi? Eğer, Süleyman'ın bağımsızlığını ilan etmesiyle birlikte, Anadolu'da yeni bir Türk devletinin kurulmuş olduğu fikri kabul gördüğü takdirde, o zaman bu soruya olumlu bir yanıt vermek mümkündür. Bununla birlikte, Süleyman'ın sultanlığını ilan etmesinin, yeni bir devletin kurulduğu anlamına gelip gelmediği de doğal olarak oldukça tartışmalı bir mevzudur.

Genellikle, bir devletin oluşumunda üç temel unsurun bulunması gerektiği kabul görmüştür. Toprak (ülke), insan (millet) ve egemenlik (bağımsızlık). Konuyu toprak bakımından değerlendirmeye gerek olmadığı aşikârdır. Zira, Kutalmışoğullarının 1075 yılında Anadolu içlerine yönediklerinde kendilerine karşı koyabilecek bir kuvvet bulunmadığından, çok kısa bir süre zarfında Marmara sahillerine kadar ilerlemiş olmaları ve ayrıca hem fetihler suretiyle hem de Botaneiates ile Melissenos gibi taht iddialarıyla yapmış oldukları ittifaklar neticesinde Anadolu'da pek çok şehre sahip oldukları bilinmektedir. Yine Süleyman'ın 1081 yılında İmparator I. Aleksios Komnenos ile yapmış olduğu anlaşmada iki taraf arasındaki sınırın Drakon Deresi olarak belirlenmiş olması da Süleyman'ın bir ülkeye sahip olduğunun en bariz delili niteliğindedir³¹.

²⁹ Turan, *a.g.e.*, s. 63-64.

³⁰ Kafesoğlu, *a.g.m.*, s. 21.

³¹ Anna Komnena, *a.g.e.*, s. 124, 126. Süleyman'ın hayatı boyunca bir melik olarak kaldığı fikrini savunan Kafesoğlu'na göre bu anlaşma; meliklerin geniş bir hareket imkanına sahip bulunmalarıyla alakalı olup, bu doğrultuda melikler komşu devletler ile de anlaşmalar yapabilmektedir bkz. Kafesoğlu, *a.g.m.*, s. 21-22. Öte yandan, Süleyman'ın bu anlaşma

İnsan unsuru açısından bir değerlendirme yapıldığında; Süleyman'ın henüz, tarih sahnesine çıkmasından evvel, ikamet ettiği Suriye ile Güneydoğu Anadolu arasındaki bölgede başta Yabgulular olmak üzere Büyük Selçuklu yönetimine muhalif çok sayıda Türkmenin bulunduğu gerçeğinden hareket edilirse, Kutalmış oğullarının 1075 yılında yönelmiş oldukları Anadolu içlerindeki tüm faaliyetlerinde bu Türkmen gruplarının önemli bir kısmının da onlarla birlikte hareket etmiş oldukları anlaşılmaktadır. Yine Süleyman'ın 1081 yılına kadar olan sürede sergilemiş olduğu askeri başarıların da Anadolu'da Süleyman'ın hakimiyeti altındaki topraklara yeni göçlerin yaşanmasına dolayısıyla, nüfusun artmasına vesile olduğu söylenebilir. Ayrıca, günümüzde dahi bir başka ülkenin şehri kadar nüfusa sahip ülkelerin var olduğu bilindiğinden, millet tanımlamasında nüfusun yoğunluğundan ziyade, insanların belirli sınırlar üzerinde egemenliğe sahip olup olmadıkları önem arz etmektedir.

Egemenlik hususunda ise, gerek Süleyman'ın hakimiyetindeki topraklara göç edenlerin çoğunlukla Büyük Selçuklu yönetimine muhalif olan ve Süleyman'ın sancağı altında yeni bir yurt edinmek, yeni bir devlet kurmak isteyen kişiler oldukları düşünüldüğünde, gerek Süleyman'ın sultan unvanını kullanmış olduğu göz önüne getirildiğinde, bu hususta şüphe duymayı gerektirecek bir müşkül bulunmamaktadır. Zaten, 1081 yılındaki Drakon Anlaşması da bu egemenliğin hukuki bir göstergesidir.

Bu durumda, Süleyman'ın bu üç temel unsura da sahip gözükmesi, Anadolu Selçuklu Devleti'nin Eskişehir'de kurulduğu ve dolayısıyla, Eskişehir kentinin bu devletin ilk başkenti olduğu anlamına gelir mi? 1081 yılının ilk yarısı içerisinde İznik'e yerleştiği anlaşılan Süleyman'ın sultanlığını ilan etmesinden, İznik'e taşınmasına kadar olan sürenin çok kısa olması ve yine, Anna Komnena'nın Drakon Anlaşması'yla ilgili kayıtlarında İznik'in onun sultanlık merkezi olduğunun açık bir şekilde belirtilmesine karşın, Eskişehir'le ilgili Bizans kroniklerinde buna benzer bir ifadeye rastlanılmaması açıkça, bu yönde bir iddiada bulunmaya çok da imkân tanımamaktadır. Bununla birlikte Süleyman'ın sultan unvanı ile kalmış olduğu süre içerisinde Eskişehir'in onun siyasi merkezi olduğu açık bir şekilde görülebilmektedir³². Neticede, Anadolu Selçuklu Devleti'nin

sonrasında Doğu'ya yönelerek Büyük Selçuklular aleyhinde bir genişleme siyaseti takip etmesi, Kafesoğlu'nun bu iyimser izahıyla bağdaşmamaktadır.

³²Anna Komnena, *a.g.e.*, s. 124, 126. 1080 yılında Nikephoros Botaneiates'e karşı taht iddiasıyla harekete geçen Melissenos'un bu yılın sonlarında İznik'te kendisini imparator ilan etmiş olması, Hadım Ioannes'in Melissenos üzerine düzenlediği bu seferin 1081 yılı başlarında gerçekleşmiş olduğunu ortaya koymaktadır. Süleyman'ın hangi yılda ve ne şekilde İznik'e hakim olduğu hususundaki görüşler için bkz. *The Oxford Dictionary of Byzantium*, "Nicea", ed. Alexander P. Kazhdan, Oxford University Press, New York-

büyük ölçüde İznik'in payitaht olmasından sonraki süreçte teşkilatlanmaya başlamış olduğu gerçeğinden hareket edilirse, bu durumda şimdilik, devletin temellerinin Eskişehir'de atılmış olunduğunu söylemek belki de, bu devletin Eskişehir'de kurulduğunu iddia etmekten daha doğru bir çıkarım olur.

Sonuç

Anadolu Selçuklu Devleti'nin kuruluş süreci dahilindeki diğer tartışmalı hususların cevabını da içerisinde taşıdığı görülen bu mevzuuyla alakalı olarak kesin bir hükme varmak elbette kolay bir iş değildir. Zirâ, konuya ilişkin başvurulacak kaynakların sayıca az oluşu ve yine, içerdikleri kayıtların yeterli olmayışı bu durumun başlıca sebepleridir. Bu noktada Kutalmışoğlu Süleyman'ın tüm askeri ve siyasi icraatlarının bir bütün halinde değerlendirilmesi, onun sultanlık mevzuunun açıklığa kavuşturulmasına dolaylı da olsa büyük bir katkı sağlayacaktır. Nitekim Süleyman'ın siyasi emellerinin bir yansıması olan bu faaliyetler aynı zamanda, onun Büyük Selçuklularla olan ilişkisine dair önemli ip uçlarını da içermektedirler. Bu bağlamda, Süleyman'ın Sultan Melikşah'a tâbi olduğu izlenimini uyandıran kayıtlarında mutlaka onun diğer siyasi faaliyetleriyle ilişkilendirilerek bir bütün halinde ele alınması icap eder.

Mevzu bu yönüyle değerlendirildiğinde, Süleyman'ın Sultan Melikşah'a tâbi olduğuna dair referans gösterilen bazı hadiseler karşısında sergilemiş olduğu tutumun, başka etkenler ile de ilişkili olabileceği düşüncesi akla yatkın gelmektedir. Nitekim yukarıda da izah edildiği gibi onun Emir Porsuk'un Mansur'u kuşatması esnasında abisinin yanında bulunmayışı, stratejik bir gereklilikten kaynaklanmış olabilir. Yahut Atsız'ın cevabı karşısında kardeşlerini kurtarmak adına başka hiçbir girişimde bulunmaması, o an için bunu gerçekleştirecek imkana sahip olamayışıyla da açıklanabilir.

Elbette ki, bu tür kayıtlar Süleyman'ın gerçekteki gayesini, duygu ve düşüncelerini doğrudan açık bir şekilde göstermezler. Yani, Süleyman'ın Atsız'ın cevabının ardından hiçbir şey yapmadan çekip gitmesi, onun

Oxford, 1991, vol. II, p. 1464; "Melissenos", vol. II, p. 1335; "Süleyman Ibn Kutulmuş", ed. Alexander P. Kazhdan, Oxford University Press, New York-Oxford, 1991, vol. III, p. 1975-1976; Yinanç, *a.g.e.*, s. 109; Cahen, *a.g.e.*, s. 37; Zeki Velidi Togan, *Umumi Türk Tarihine Giriş*, I, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları İstanbul 1970, s. 202; Georg Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, trc. Fikret İşiltan, TTK Yayınları, Ankara 2015, s. 323-324; Özaydın, Melikşah, s. 55; Demirkent, "Bizans", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. VI, İstanbul 1992, s. 237; Muharrem Kesik, "Türkiye Selçuklu Devleti-Bizans İmparatorluğu İlişkileri", *Sosyoloji Yıllığı*, 15, (2006), s. 436-451; *The Cambridge History of the Byzantine Empire c. 500-1492*, ed. Jonathan Shepard, New York 2008, p. 708; M. Ersan-M. Alican, *a.g.e.*, s. 31-32.

Melikşah'a itaatıyla ne derece ilişkilendirilebilirse, bir o kadar başka bir etkenle de ilişkilendirilebilir. Diğer taraftan, Süleyman'ın siyasi eylemleri dolaylı yoldan da olsa onun düşünce ve hislerini yansıtmış olacağından, daha sağlam ve ikna edici argümanlar olarak görülebilir. Mevzuya bu perspektiften bakıldığında; Selçuk soyuna mensup olan Kutalmışoğlu Süleyman'ın tüm enerjisini bağımsız bir siyasi güç oluşturma yolunda kullanmış olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca, Anadolu'daki Yabguluların 1080 yılı sonlarından itibaren Süleyman'ı bir sultan gibi telakki ettikleri göz önünde bulundurulursa, onun 1085 yılında Antakya'yı fethi sonrasındaki sözlerinin de gerçekte, Sultan Melikşah ile arasında bir tabiiyet ilişkisinden ziyade, o anki güç dengelerinin hassasiyetinden kaynaklanan diplomatik bir nezaket anlamında sarf edilmiş olduğu söylenebilir. Nihayetinde, Sultan Melikşah hiç bir zaman tasdik etmemiş olsa dahi, Süleyman'ın o an için bu unvanı kullanmakta olduğundan pek tabi haberdar idi. Bizanslı tarihçi Bryennios'un kaydı ise Süleyman'ın bu unvanı en erken 1080 yılı sonlarından itibaren Eskişehir'de kullanmaya başladığını ortaya koymaktadır. Sultan Melikşah'ın ona bu unvanı tevcih etmeyeceği bilindiğinden, bu durumda Süleyman'ın ya kendi iradesiyle sultanlığını ilan ettiği ya da başta Yabgulular olmak üzere etrafındaki kişilerin kendisini sultan olarak telakki etmeleri neticesinde, onun da bu unvanı benimseyerek kullanmaya başladığı anlaşılmaktadır.

Her ne kadar teşkilatlanma süreci henüz tamamlanmamış olsa dahi, Anadolu Selçuklu Devleti'nin Kutalmışoğlu Süleyman Şah tarafından kurulduğunu söylemekte bir mahsur bulunmadığı görülmektedir. Diğer taraftan, İznik'in 1081 yılında Selçuklu payitahtı olmasına değin geçen sürede Süleyman'ın askeri ve siyasi merkezi olduğu görülen Eskişehir kentinin bir başkent statüsünü taşıyıp taşımadığı hususu ise oldukça tartışmalıdır. Bununla birlikte, kentin Süleyman'ın İznik'e taşınmasına kadar geçen sürede sahip olduğu askeri ve siyasi vasıfları dolayısıyla, Anadolu Selçuklu Devleti'nin temellerinin atılmasında mühim bir role sahip olduğu gerçeği görmezden gelinemez.

Kaynakça

- ABÛL FARAC, Gregory (Bar Habraeus), *Abû'l-Farac Tarihi*, C. I, trc. Ömer Rıza Doğrul, TTK Yayınları, Ankara 1945.
- AKSARAYÎ, Kerimüddin Mahmüd-i, *Müsâmeretü'l Ahbâr*, trc. Mürsel Öztürk, TTK Yayınları, Ankara 2000.
- ATTALEİATES, Mikhael, *Tarih*, trc. Bilge Umar, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2008.
- BEDİRHAN, Yaşar, "Türkiye Selçukluları'nda Para Ve Devletin Para Politikası", *Tarih Okulu Dergisi*, 7/XIX, 2014, ss. 307-327.

- BRYENNİUS, Nicephorus, *Commentari*, ed. August Meineke, Impensis ed. Weberi, Bonn 1836; *Trk. trc. Tarihin Özü* (Anadolu'da ve Rumeli'nde 1070-1079 Döneminin Tarihi), Çeviren: Bilge Umar, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2008.
- CAHEN, Claude, *Türklerin Anadolu'ya İlk Giriş (XI. Yüzyılın İkinci Yarısı)*, trc. Yaşar Yücel-Bahaeddin Yediyıldız, TTK Yayınları, Ankara, 1988.
- ED-DEVÂDÂRÎ, Ebû Bekr b. Abdillâh b. Aybek, *Kenzü'd-Dürer ve Cami'ül Gurer*, C. 6, Tahkik: Selahaddin el-Müneccid, Kahire 1380/1961.
- DEMİRKENT, İşm, "Bizans", *DİA*, C. 6, İstanbul 1992, s. 230-244.
- ERSAN, Mehmet-Mustafa Alican, *Türkiye Selçukluları (Osmanlı'dan Önce Onlar Vardı)*, 4. Baskı, Timaş Yayınları, İstanbul 2020.
- İBNÜ'L ADİM, Kemâlüddin, *Zübdetü'l-Haleb Min Târîhi Haleb'de Selçuklular*, trc. Ali Sevim, TTK Yayınları, Ankara 2014.
- İBNÜ'L ESİR, İzzeddin Ali b. Muhammed, *el-Kâmil fi't-Târih*, C. 8, Darü'l-Kütübî'l İlmiyye, Beyrut 1407/1987.
- KAFESOĞLU, İbrahim, "Anadolu Selçuklu Devleti Hangi Tarihte Kuruldu", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi*, 10-11 (1981), ss. 1-28.
- KESİK, Muharrem, "Türkiye Selçuklu Devleti-Bizans İmparatorluğu İlişkileri", *Sosyoloji Yıllığı*, 15, 2006, ss. 436-451.
- _____, "Cenâbî'ye Göre Türkiye Selçukluları", *Tarih Dergisi*, S. 36 (2000), ss. 213-259.
- KOMMENA, Anna, *Alexiad*, Çeviren. Bilge Umar, İnkilap Kitabevi, İstanbul 1996.
- KÖYMEN, Mehmet Altay, "Süleyman Şah Ve Anadolu Selçuklu Devleti'nin Kuruluşu", *Bellekten*, S. 218 (1993), ss. 71-79.
- LAURENT, J., "Rum (Anadolu) Sultanlığının Menşei ve Bizans", trc. Yaşar Yücel, *Bellekten*, LII/202 (1988), ss. 219-226.
- MİRHÂND, Muhammed b. Hâvendşâh b. Mahmud, *Ravzatu's-Safâ fi Sîreti'l-Enbiyâ ve'l-Mülûk ve'l-Hulefâ*, Çeviren: Erkan Göksu, TTK Basımevi, Ankara 2018.
- OSTROGORSKY, Georg, *Bizans Devleti Tarihi*, trc. Fikret İşıltan, TTK Yayınları, Ankara 2015.
- ÖZAYDIN, Abdülkerim, "Melikşah", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, XXIX, İstanbul 2004, ss. 54- 57.
- _____, "Tutuş", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, XLI, İstanbul 2012, ss. 446-449.
- Sadrüddin Ebu'l-Hasan Ali İbn Nâsir İbn Ali el-Hüseynî, *Ahbârü'd-Devleti's-Selçukîyye*, Çeviren: Necati Lugal, 2. Baskı, TTK Yayınları, Ankara 1999.
- SEVİM, Ali, "Süleymanşah I", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. XXXVIII (2010), ss. 103-105.
- SEVİM Ali-Erdoğan Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi*, TTK Basımevi, Ankara 1995.
- Sibt İbnü'l Cevzî, Şemsüddin Ebu'l Muzaffer Yusuf b. Kızıoğlu b. Abdullah, *Mir'âtü'z-Zamân fi Tevârihi'l-Âyân*, C. XIX, thk. Muhammed Enes-Kamil Muhammed, Risâletü'l-Âlamiyye, Dımaşk 1434/2013; trc. Ali Sevim, *Mir'âtü'z-Zamân Fi Târîhi'l-Âyân'da Selçuklular*, TTK Yayınları, Ankara 2011.

- Suryani Patrik Mihailin Vakainamesi*, Çeviren: Hrant D. Andreasyan, İkinci Kısım (1042-1195), TTK Kütüphanesi T/0044-2 numaralı yayınlanmamış neşir, Ankara 1944, s. 29-30.
- ŞEKER, Mehmet, "Süleyman Şah (I), Rukne'd-din Süleyman Şah b. Kutalmış (Ö.479/1086) -Anadolu (Türkiye) Selçuklu Devleti'nin Kurucusu ve İlk Sultanı (1075-1086)-", *Selçuklu Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, S. 1 (2016), ss. 39-50.
- TEKİN, Oğuz, "Sikke", *DİA*, C. XXXVII, İstanbul 2009, ss. 179-184.
- The Cambridge History of the Byzantine Empire c. 500-1492*, ed. Jonathan Shepard, Cambridge University Press, New York 2008.
- The Oxford Dictionary of Byzantium*, "Nicea", Editor in Chief: Alexander P. Kazhdan, Oxford University Press, New York-Oxford 1991, II, p. 1463-1464.
- _____, "Melissenos", II, p. 1335.
- _____, "Süleyman İbn Kutulmuş", Editor in Chief: Alexander P. Kazhdan, Oxford University Press, New York-Oxford 1991, III, p. 1975-1976.
- TOGAN, Zeki Velidi, *Umumi Türk Tarihine Giriş I*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1970.
- TURAN, Osman, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, Turan Neşriyat Yurdu, İstanbul 1971.
- YİNANÇ, Mükrimin Halil, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1944.
- Urfañ Mateos Vekayi-nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*, 4. Basım, Çeviren: Hrant D. Andreasyan, TTK Basımevi, Ankara 2019.
- ZONARAS, Ioannes, *Tarihlerin Özeti (Kitap XVII-XVIII)*, Çeviren: Bilge Umar, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2008.